

Jerko Marasović, Tomislav Marasović

Sv. Eufemija u Splitu – prilog tipologiji kupolnih crkava

UDK: 904 : 726.54 (497.5 Split) “10”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 7. 2009.

Prihvaćeno: 4. 7. 2009.

Tomislav Marasović

HR, 21 000 Split

Marasovića 8

tomislav.marasovic@st.t-com.hr

| 247

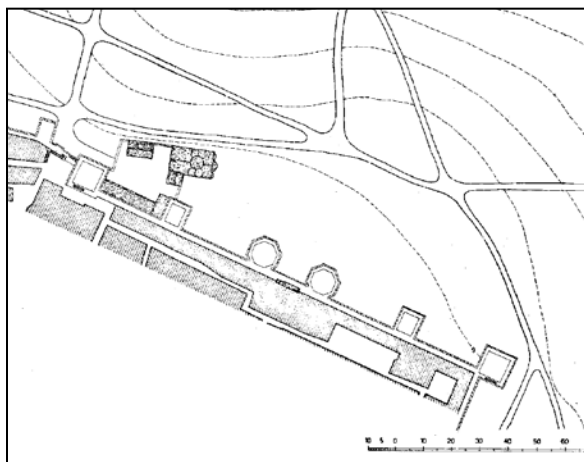
Autori objavljuju dio rezultata svojih istraživanja ranosrednjovjekovnoga graditeljstva u Splitu iznošenjem građe o crkvi sv. Eufemije, koja se nalazila sjeverno od Dioklecijanove palače. Donose nacрте današnjih ostataka i pretpostavljenog izvornog izgleda crkve od kojih neki nisu bili dosad objavljeni, te grafički prikazan sažetak prostornog razvitka.

Ključne riječi: rani srednji vijek, predromanika, Split, Sv. Eufemija, kupolne konstrukcije

MEĐU DALMATINSKIM gradovima koji su najviše sačuvali svoju ranosrednjovjekovnu graditeljsku baštinu, ističe se Split, sa četrdesetak većih ili manjih ostataka predromaničkih i ranoromaničkih crkava i stambenih zgrada iz razdoblja koje konvencionalno nazivamo *starohrvatskim*. Jednu ćemo crkvu iz toga doba, Svetu Eufemiju, ovdje prikazati s nacrtima sačuvanih ostataka i pretpostavljenoga izvornog izgleda, sjećajući se Stjepana Gunjače, zaslužnog istraživača ranosrednjovjekovnog razdoblja hrvatske arheologije.

Pet titulara vezuju se uz sklop ruševina što se nalaze izvan sjevernog zida Dioklecijanove palače na prostoru omeđenom Sjevernim (Zlatnim) vratima Palače, Sjeverozapadnom kulom i zvonikom sv. Arnira. To je sv. *Benedikt*, kao naslovnik samostana što je, prema ispravi iz godine 1068. (1069.), podignut uz već postojeću crkvu posvećenu istom titularu.¹ U istoj se ispravi spominje i *cela sv. Dujma* kojem je, kako se izričito navodi u dokumentu, bio posvećen najstariji kulni objekt na tom prostoru. Natpis *Scs Anastasius*, pronađen prilikom istraživanja 1946. godine, vjerojatno se vezuje uz naslovnika te prve građevine. U kasnijim se ispravama i u literaturi crkva spominje pod imenom sv. *Eufemije*. Konačno, od kasnoga srednjeg vijeka crkva, samostan i zvonik sagrađen u istom sklopu poznati su i pod imenom sv. *Arnira* (*Rainerius*), splitskog nadbiskupa koji je izgubio život skupljajući prihode u Poljicima godine 1150., a njegovo je tijelo odmah po smrti bilo pohranjeno kod splitskih benediktinki.

Samostan se nalazio uz sam sjeverni zid Dioklecijanove palače, na kojem se još i danas vide tragovi njegova krova. Crkva i kasnije dograđeni zvonik bili su na sjevernoj strani tog sklopa, opasanog zidovima.

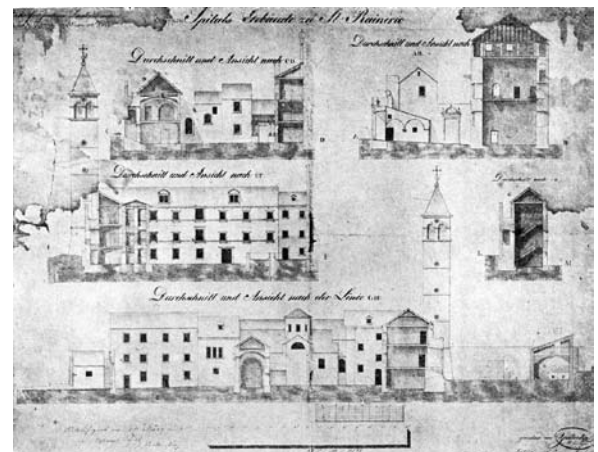
Sl. 1 Položaj ranosrednjovjekovnog samostana i crkve sv. Eufemije uz sjeverni zid Dioklecijanove palače (J. Marasović)

Najstarije vrelo o crkvi jest isprava koju je godine 1068. (1069.), u doba vladanja hrvatskog kralja Petra Krešimira IV., izdao splitski nadbiskup Lovro prigodom osnutka samostana redovnica sv. Benedikta.² Samostan je bio podignut na mjestu gdje *“bijaše bila sagrađena crkva sv. Benedikta, a za koju se klerici i laici zaklinju da je bila cela blaženoga Dujma”*.³ Isti se kralj, isti nadbiskup i ista godina (1069.) spominju i u natpisu uklesanom na nadvratniku iz same crkve iz godine 1735. otučenog teksta, vjerojatno ispisanog prema ranosrednjovjekovnom natpisu koji se nije sačuvao. Natpis glasi:

DALMATICAS REGERET DUM CRESCIMIRUS ABENAS
HOC TE LAURENTI PRAESULE SURGIT OPUS A.D. MLXIX

Srednjovjekovna vrela inače često spominju crkvu i naročito poznati benediktinski samostan, koji se ostavštinama i mirazima svojih uglednih redovnica jako bogatio, postupno izgrađivao, utvrđivao i povećavao svoje posjede u gradu i u okolici. Već je kralj Zvonimir godine 1078. poklonio samostanu nova imanja, što je nešto kasnije potvrdio i kralj Stjepan II.⁴

U doba Kandijskog rata benediktinke su bile privremeno napustile samostan sklonivši se godine 1645. u grad, unutar zidova Palače, a njihove prostore zauzeli su vojnici. Pri povratku obnovile su i pojedine dijelove crkve.⁵

Sl. 2 Nacrti sklopa vojne bolnice u Splitu (Braglia i Zeitsek, 1826.)

Za izgled crkve i samostana posebno su važni nacrti što su ih prigodom izgradnje austrijske vojne bolnice godine 1826. izradili vojni crtači Braglia i Zaitsek, a objelodanio ih C. Fisković.⁶ Na njima se vide troetažne zgrade benediktinskog samostana i

1 *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (u daljnjem tekstu CD), I, str. 110.

2 CD I, str. 110–112.

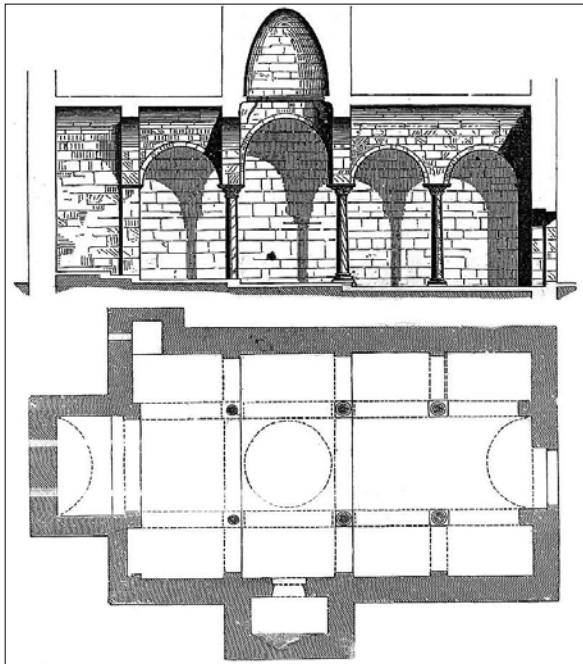
3 CD I, str. 110.

4 Zvonimirova isprava CD I.

5 Farlati 1751, str. 508–512.

6 Fisković 1948, str. 201–210, tb. V.

među njima crkva još sasvim sačuvana pod krovom, s transeptom i s kupolom u kružnom tamburu nad raskrižjem krovova uzdužnog i poprečnog broda. U takvom je stanju crkvu vidio i Eitelberger prije nego što je objelodanio njezin opis s nacrtima (tlocrtom i presjekom) svojega suradnika crtača Zimmermana, uočivši u toj građevini “bizantski” stil. Njegov tlocrt pokazuje pravokutnu apsidu, a u presjeku kroz srednji brod vidi se kupola.⁷

Sl. 3 Zimmermannovi snimci crkve, koje je objavio Eitelberger 1861.

Godine 1878. požar je do temelja uništio crkvu, tako da su se svi opisi te građevine do istraživanja 1947. temeljili na Eitelbergerovim podacima i Zimmermannovoj snimci. Prema tim podacima o crkvi su pisali Jelić, Bulić i Rutar 1894. godine,⁸ i Vasić 1922. godine.⁹

Mnoge podatke o crkvi skupio je i objelodanio Lj. Karaman,¹⁰ a Ostojić ih proučio sa stajališta istraživanja benediktinskog reda.¹¹

Nakon što je u II. svjetskom ratu bombardiranjem porušen sklop vojne bolnice u kojem su se nalazili ostaci crkve sv. Eufemije, Konzervatorski je zavod pod vodstvom C. Fiskovića godine 1947. poduzeo istraživanje tog područja. Fisković je 1948. objavio rezultate istraživanja uz već spomenute pronađene stare crteže Zeisheka i Braglie i novu snimku postojećeg stanja cr-

Sl.4 Ostaci crkve sv. Eufemije nakon istraživanja i konzervacije (foto Z. Buljević)

kve i idejnu rekonstrukciju tlocrta, što ih je izradio J. Marasović, a crkvu je datirao u prvu polovicu XI. stoljeća.¹² Tom je prilikom utvrđen prvobitni oblik prezbiterija s tri polukružne apside, a pronađeni su i izvorni dijelovi kamenog namještaja ukrašeni pleterom. Tada, na žalost, nisu provedena temeljita arheološka iskopavanja na prostoru crkve. Još više je za žaljenje što su tom prilikom uklonjeni tragovi samostana, a da prethodno nije poduzeto istraživanje i snimanje tada postojeće arhitekture.

J. Marasović izradio je godine 1947. cjelovitu dokumentaciju postojećeg stanja crkve s odgovarajućim nacrtima pretpostavljenog izvornog izgleda, te grafički pregled razvitka benediktinskog sklopa. Koristeći se tim podacima razvitak samostana benediktinki detaljnije je proučila T. Širola,¹³ a ta su istraživanja poslužila i kao osnova po kojoj su 1994. J. Marasović, T. Brajnović–Širola i S. Buble izradili pregled povijesno–prostornog razvoja područja uz sjeverni zid Dioleklijanove palače.¹⁴

Snimke zatečenog stanja i nacрте idejne rekonstrukcije crkve što ih je izradio J. Marasović, u više je navrata (1978., 1994.) objavio T. Marasović, koji je crkvu svrstao u tipsku skupinu bazilika s upisanim transeptom.¹⁵ Crkva je protumačena kao bazilika dvoranskog tipa, građena još uvijek u okviru stilskih obrazaca predromaničke arhitekture, ustrajale i u XI. stoljeću, oslanjajući se djelomično i na bizantsku sastavnicu.¹⁶ V. Goss je crkvu sv. Eufemije datirao tek malo prije godine 1069., tj. istodobno s gradnjom samostana benediktinki, svrstavši je u skupinu

7 Eitelberger von Edelberg 1861, str. 127–128.

8 Jelić, Bulić, Rutar 1894, str. 201.

9 Vasić 1922, str. 46–47.

10 Karaman 1941.

11 Ostojić 1964.

12 Fisković 1948.

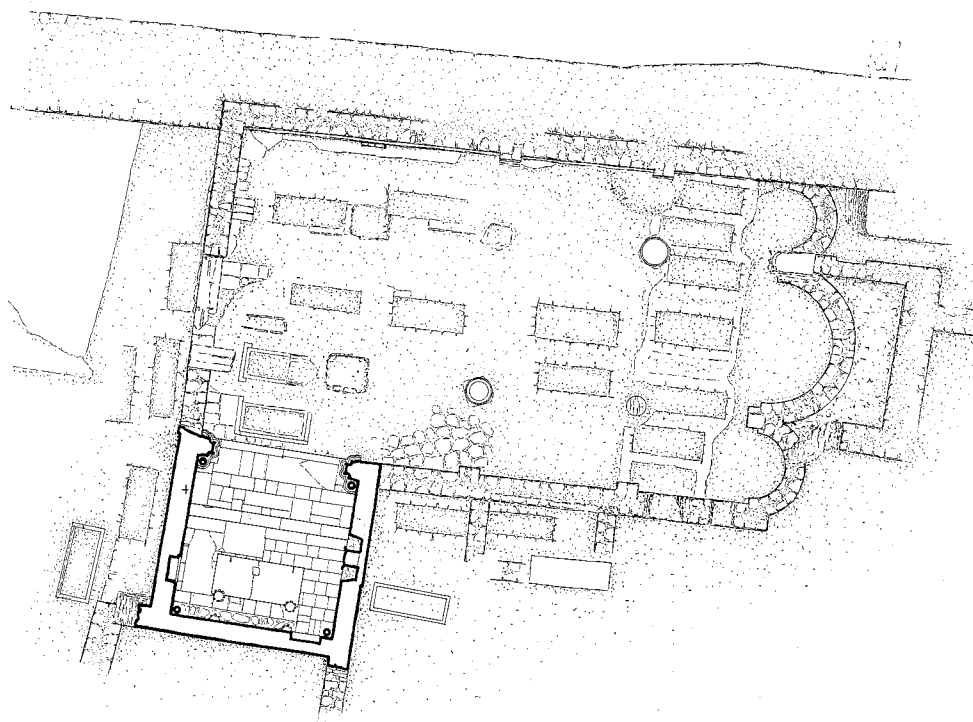
13 Širola 1985.

14 Program 1994.

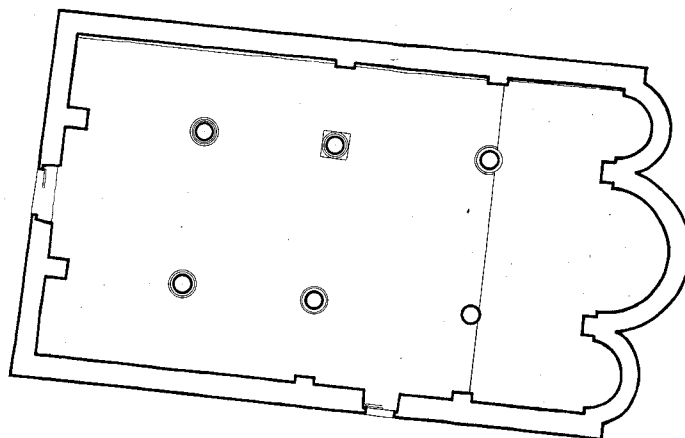
15 Marasović 1978, str. 87–88; Marasović 1994, str. 87, 89.

16 Marasović 1997, str. 151–164. Novi prilog istraživanju bizantske sastavnice u genezi crkve dao je T. Marasović 2008., str. 410–411, sl. 442.

SV. EUFEMIJA SPLIT
TLOCRT 1947

REKONSTRUKCIJA

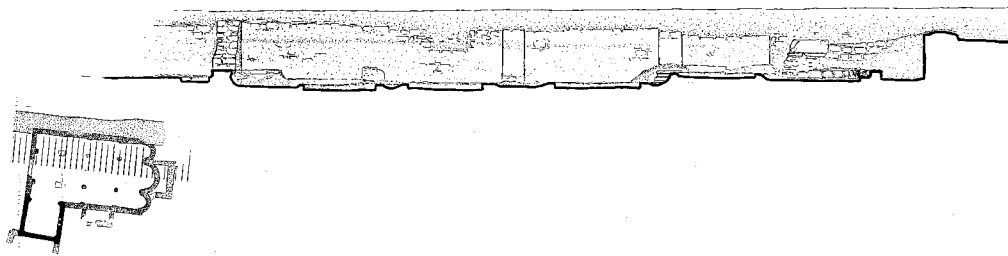
1 M 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Marasović
1947

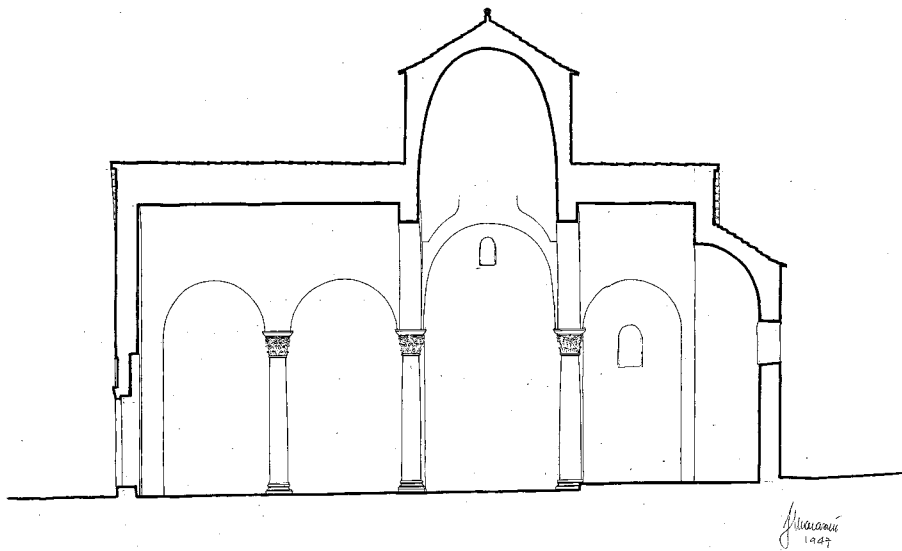
Sl.5: Stanje 1947 i pretpostavljeni izvorni tlocrt (J. Marasović)

SV. EUFEMIJA SPLIT
PRESJEK ZAPAD-ISTOK

1947

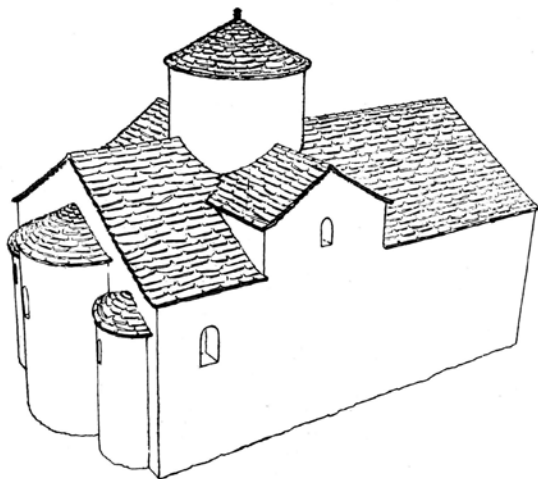

REKONSTRUKCIJA

1 m 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Sl.6: Stanje 1947 i pretpostavljeni izvorni uzdužni presjek (J. Marasović)

252 | Sl.7 Pretpostavljeni izvorni izgled crkve (J. Marasović)

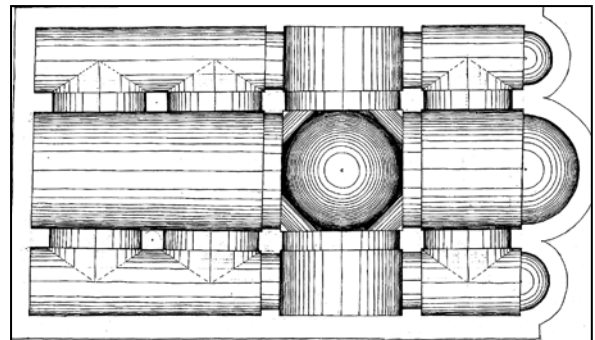
tradicionalne predromanike.¹⁷ Jurković je međutim crkvu priključio ranoromaničkim primjerima, dospjelim u Dalmaciju pod benediktinskim utjecajem.¹⁸ Burić se, proučavajući djelovanje jedne splitske ranoromaničke radionice, dotakao i pitanja kronologije izgradnje splitske Sv. Eufemije, te je, temeljeći svoje zaključke na starokršćanskim ostacima, ustvrdio da je glavna samostanska crkva bila sagrađena prije sredine XI. stoljeća, a njoj su pripadali i raniji pleterni ulomci. Zaključio je kako su izgradnjom samostana Benediktinke opremile crkvu novim namještajem, izrađenim u osebujnoj klesarskoj radionici iz šezdesetih i sedamdesetih godina XI. stoljeća.¹⁹

Raniju fazu crkve sv. Eufemije svrstala je P. Chevalier u svoj katalog starokršćanske arhitekture i datirala u razdoblje V.–VII. stoljeća.²⁰ O osnutku samostana benediktinki oko godine 1060.–1061. ukratko je pisala V. Delonga.²¹

Ranosrednjovjekovna crkva sačuvana je u donjim ostacima zida, konzerviranim nakon istraživanja 1946.–1947. godine, a u cjelini je ostala samo gotičko–renesansna kapela, podignuta sredinom XV. stoljeća uz jugozapadni dio crkve.

Današnji ostaci pokazuju obrise trobrodne bazi-like s tri polukružne apside na istočnoj strani, od kojih je srednja šira i isturenija prema istoku. Trobrodni su prostor dijelila dva reda od tri stupa, kojima su na bočnim zidovima odgovarale lezene. Iz crteža prije

požara u XIX. stoljeću i iz Zimmermanove snimke proizlazi da je bazilika pripadala tipu dvoranske crkve s upisanim transeptom i s kupolom nad raskrižjem srednjega i poprečnoga broda, okruženom valjkastim tamburom. Srednji i poprečni brod bili su presvođeni bačvastim svodovima koji su pojasnicama bili podijeljeni u traveje. Svodna polja bočnih brodova nadvisivala je, prema rekonstrukciji J. Marasovića, konstrukcija kombiniranih križnih svodova u jednoj, a polubačvastih u drugoj polovini traveja.

Sl. 8 Pretpostavljeni tlocrt svodova crkve (J. Marasović)

Kao osnovni konstrukcijski elementi upotrijebljeni su antički stupovi, baze i kapiteli. Korištenje već gotovih elemenata dokazuje i okolnost da su poneki ulomci stupova uži od samih baza.

Sačuvala su se četiri pilastra oltarne ograde, od kojih su dva ukrašena troprutom pletenicom, ispletenom s dijagonalnim troprutim vrpcama. Dva druga pilastra ukrašena su povijenom lozicom, iz koje izbijaju višelatitni cvjetovi. Jedan od njih obrubljen je cik–cak bordurom, znakovitom za kiparsko–klesarsku radionicu treće četvrtine XI. stoljeća. Tu je radionicu Burić prepoznao i uvjerljivo dokazao njezino djelovanje u Splitu i u Trogiru, identifikacijom istih motiva i načina obrade na svim proučenim spomenicima.²² Osim liturgijskog namještaja u crkvi sv. Eufemije najvažniji su proizvodi te radionice bifora stambene kuće i oltarna ograda crkve sv. Martina.

Izgled porušene ranosrednjovjekovne stambene kuće u Ulici Ilirske akademije poznat je zahvaljujući Dyggveu, koji je uspio skicirati njezino pročelje prije nego što je bilo porušeno tridesetih godina prošloga stoljeća,²³ a sama bifora, kao jedini njezin današnji ostatak, čuva se u splitskom Muzeju grada.

Oltarna ograda u crkvi sv. Martina iznad Srebrnih vrata Dioklecijanove palače pripada razdoblju u

17 Goss 1987, str. 141–142; Goss 1996; Goss 2006.

18 Jurković 1992, str. 207; Jurković 1996, str. 331.

19 Burić 1992, str. 207–219.

20 Chevalier 1995, str. I, 237–238.

21 Delonga 1997, str. 23.

22 Burić 1992, str. 207–219.

23 Dokumentacija u arhivu "Ejnar Dyggve–Split".

Sl. 9 Pilastar oltarne ograde

kojem je ranija crkva obnovljena ne samo postavljanjem tog *cancelluma* u čast Bogorodici, sv. Martinu i Grguru Papi nego i gradnjom zvonika, od kojeg se na zapadnoj strani krova, upravo nad ulazom, još vide ostaci njegove arhitekture.

Vjerojatno će se daljnjim istraživanjem ući u trag i drugim proizvodima iste radionice, kakav je bez sumnje bio dugi pilastar, danas ugrađen kao natprozornik romaničke kuće na Dosudu u Splitu.

Osim oltarne ograde sačuvani su i pojedini drugi dijelovi liturgijskog namještaja crkve sv. Eufemije. Manji ulomak na kojem je ostao sačuvan sam kraj paunova repa i tropruta pletenica, mogao je pripadati i ciboriju. Ciboriju je možda pripadao i manji od dvaju pronađenih akroterija. Veći je možda bio akroterij nad kupolom same crkve.

Sačuvani ostaci i povijesna vrela, osobito stari crteži, dopuštaju čvrste zaključke o izvornom izgledu crkve sv. Eufemije, koja je, kako je već navedeno, pripadala tipu trobrodskih, troapsidnih bazilika s upisanim transeptom i s kupolom nad raskrižjem središnjega i poprečnog broda. Crkva je bila je presvođena bačvastim svodovima nad srednjim brodom, odnosno kombinacijom bačvastih i križnih svodova nad bočnim brodovima.

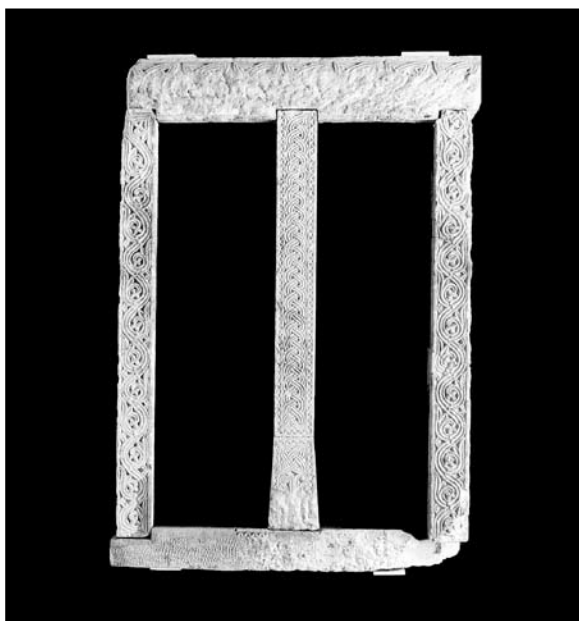
Tip bazilika s transeptom u ranosrednjovjekovnoj arhitekturi Dalmacije ne predstavlja samo splitska Sv. Eufemija. Taj tip zastupljen je i u dobro sačuvanoj crkvi

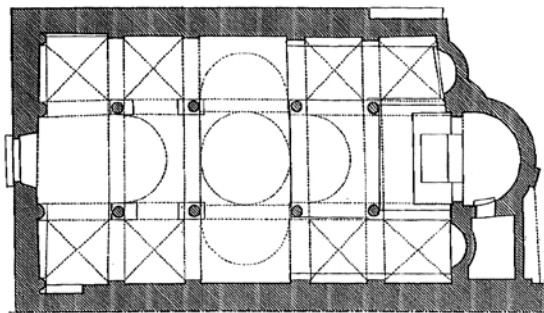
Sl.10 Oltarna ograda crkve sv. Martina u Splitu

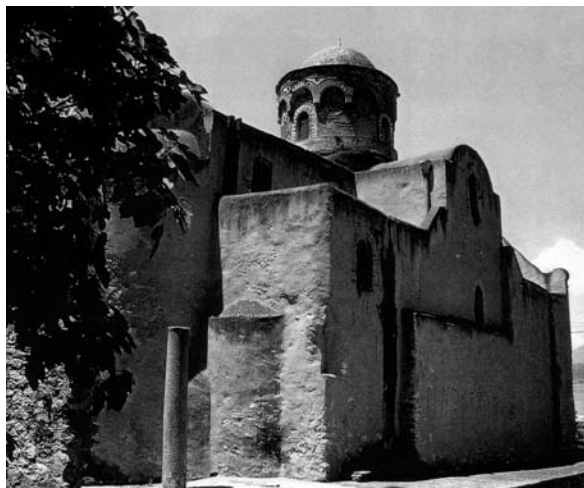
Sl.11 Dio liturgijskog namještaja u kasnijoj funkciji nadvratnika romaničke kuće u Splitu

Sl.12 Bifora iz kuće u ulici Ilirske akademije (danas u Muzeju grada Splita)

Sl.13 Tlocrt crkva S. Giovanni a mare u Gaeti

Sl.14 Današnji izgled crkve S. Giovanni a mare u Gaeti

sv. Mikule u Velom varošu u Splitu, te u porušenoj crkvi sv. Petra u Dubrovniku. Sv. Mikula u Splitu jednoapsidna je crkva, koja sa svoja četiri stupa blizu zida predstavlja najbolje sačuvani primjer tzv. *quincunx* tipa u ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji.²⁴ Usporedba te crkve s arhitekturom Bizanta iz razdoblja makedonske dinastije pokazat će neke uvjerljive analogije, primjerice s katedralom u armenskoj prijestolnici Ani, koje treba shvatiti kao jednu sastavnicu u oblikovanju tog tipa. Geografski mnogo bliža analogija može se naći u crkvi sv. Petra u Bijelom Polju u Crnoj Gori, koja nema četiri konstrukcijska stupa u unutrašnjosti, nego duboke lezene, ali je konstrukcija istovjetna s kupolom kubične vanjštine.

Drugi primjer, Sv. Petar u Dubrovniku, još je bliži bizantskoj arhitekturi iz doba makedonske dinastije, naročito zbog pojave tribelona, kako je to uvjerljivo pokazao Ž. Peković svojim istraživanjem i idejnom rekonstrukcijom crkve i analognim primjerima koje je iznio.²⁵

Sva tri dalmatinska primjera ranosrednjovjekovnih crkava s transeptom ipak ne možemo smatrati ostvarenjima bizantske arhitekture, nego primjerima kasne predromanike u kojima je upravo bizantska sastavnica

odredila hibridnost, zbog koje se ni jedna od navedenih crkava ne bi mogla smatrati ni izrazito ranoromaničkom arhitekturom kako to često nalazimo u literaturi.

Tipu trobrodskih bazilika s transeptom u Dalmaciji najbliža je morfološka analogija crkva S. Giovanni a mare u Gaeti blizu Napulja.²⁶ Crkva je sve do danas sačuvala u osnovi svoj oblik kao rijedak primjer sinteze predromaničke i bizantske arhitekture.²⁷ Crkva je troapsidna bazilika, stupovima podijeljena u tri broda, od kojih je svaki nadvišen zasebnim križno presvođenim travejem. Poprečni brod je po sredini crkve, nadvišen kupolom u valjkastom tamburu.

Izvorni izgled samostana benediktinki u Splitu nije poznat. Može se samo pretpostaviti da su samostanske zgrade bile položene uz sjeverni zid Dioklecijanove palače i uz samu crkvu, oblikujući tako trapezoidni otvoreni prostor (kloster) po sredini tog kompleksa.

Fundacijska isprava iz godine 1068. (1069.) o gradnji samostana čvrsti je podatak za datiranje samostana upravo u tu godinu, ali i pouzdani *terminus ante quem* za datiranje crkve. Komparativna građa, prije svega bazilika sv. Ivana u Gaeti, vode do zaključka da je crkva građena u prvoj polovici XI. stoljeća.

Unatoč oskudnim podacima o samostanu, sklop je zanimljiv ne samo za ranosrednjovjekovnu arhitekturu crkve nego i kao cjelina, za koju je sažeto prikazan i prostorni razvitak u različitim fazama:

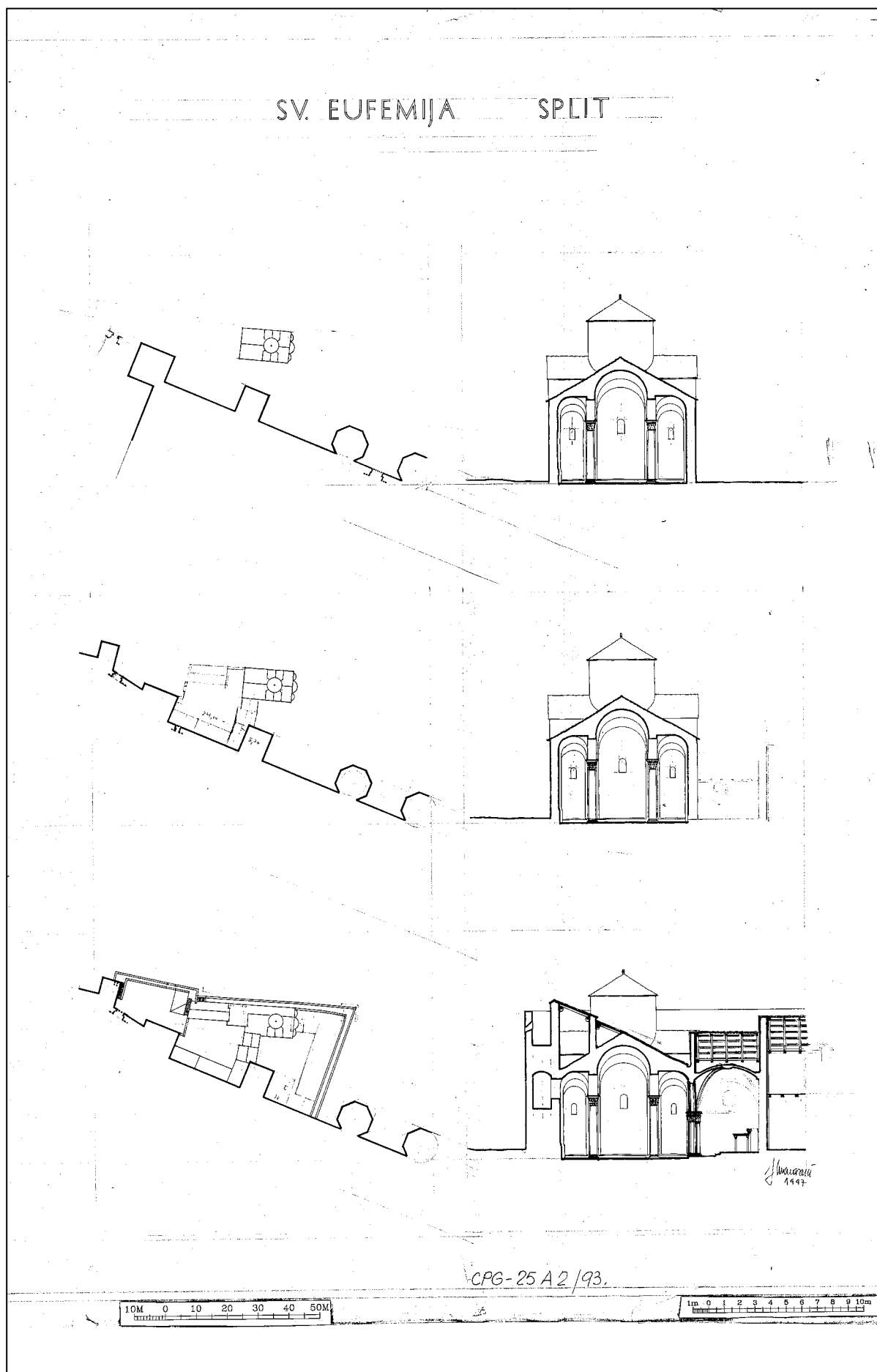
1. Prema fundacijskoj ispravi, najstarija građevina na prostoru benediktinskog sklopa bila je cela sv. Dujma, a natpis s imenom Sv. Anastazija upućuje i na mogućnost najstarijega kulturnog objekta na tom prostoru koji bi bio posvećen dvojici poznatih solinskih mučenika.
2. U prvoj polovici XI. stoljeća sagrađena je na istom prostoru predromanička crkva sv. Benedikta kao trobrodna, troapsidna dvoranska crkva s transeptom i kupolom.
3. Toj je crkvi godine 1068. (1069.) dograđen samostan, a u istoj je prigodi obnovljen i u samoj bazilici kameni namještaj. Ulomak nadvrtnika istih ukrasnih osobina dokazuje da su graditeljske intervencije poduzete tom prilikom i na samoj crkvi.
4. U zreлом i kasnom srednjem vijeku crkva je bila znatno pregrađena, a razvio se i samostan benediktinki. Jedan od najznačajnijih dodataka ranosrednjovjekovnoj crkvi je gradnja kapele sv. Arnira, koju je za splitske benediktinke podigao najistaknutiji ranosrednjovjekovni graditelj i kipar Juraj Dalmatinac 1446.–1448. godine.

²⁴ Marasović 1992, str. 215–224.

²⁵ Peković 1996, str. 267–277.

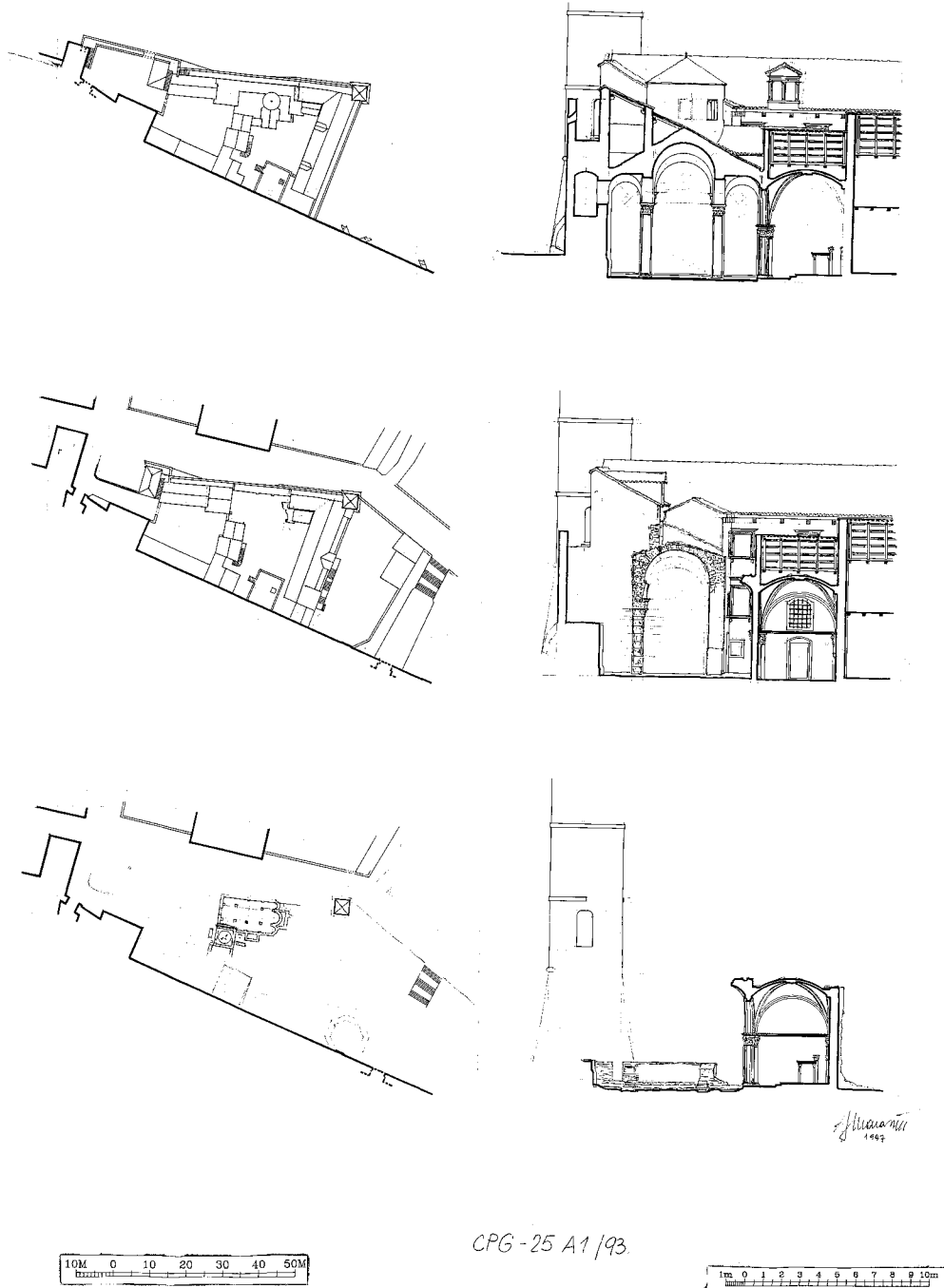
²⁶ Marasović 2008, str. 410–411. Usp. Još Goss 1972; Goss 1987; Goss 1996; Goss 2006.

²⁷ Gaetani 1885; Allaria 1970.

Slika 15: Glavne faze razvitka crkve i samostana sv. Eufemije u Splitu (J. Marasović)

SV. EUFEMIJA SPLIT

Slika 15: Glavne faze razvitka crkve i samostana sv. Eufemije u Splitu (J. Marasović)

LITERATURA

Allaria 1970

G. Allaria, *Le chiese di Gaeta*, Gaeta 1970.

Burić 1992

T. Burić, *Jedna splitska ranoromanička radionica iz treće četvrtine 11. st.*, Prijatelj zbornik, I, Prilozi povijesti umjetnosti Dalmacije, 32, Split 1992, 207–219

Delonga 1992

V. Delonga, *Ranoromanički natpisi grada Splita*, Split 1992.

Eitelberg von Edelberg 1861

R. Eitelberg von Edelberg, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens*, Wien 1861, 127–128

Farlati 1751

D. Farlati, *Illyricum sacrum III*, 1751.

Fisković 1948

C. Fisković, *Iskopine srednjovjekovne crkve sv. Eufemije u Splitu*, Historijski zbornik, I, Zagreb, 201–210

Gaetani 1885

D. Gaetani, *Memorie storiche di Gaeta*, Caserta 1885.

Goss 1972

V. P. Goss, *Pre-Romanesque and Early Romanesque Architecture in Croatia* (Doktorska disertacija obranjena na Cornell University)

Goss 1987

V. P. Goss, *Early Croatian Architecture, a Study of the Pre-Romanesque*, London 1987.

Goss 1996**Goss 2006**

V. P. Goss, *Predromanička arhitektura u Hrvatskoj*, Zagreb 2006.

Karaman 1941

Lj. Karaman, *Samostan duvna sv. Benedikta u Splitu*, "Novo Doba", Split, Uskrs 1941.

Jelić, Bulić, Rutar 1894

L. Jelić, F. Bulić, S. Rutar, *Vođa po Spljetu*, 1894.

Jurković 1992

M. Jurković, *Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu*, Starohrvatska prosvjeta, III/ 20, Split 1992, 191–213

Jurković 1992

M. Jurković, *Pojava romaničke arhitekture u Hrvatskoj*, u: *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, Zbornik radova znanstvenog skupa, Zagreb 1992, 325–338

Marasović 1978

T. Marasović, *Prilog morfološkoj klasifikaciji ranosrednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji*, u: *Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture*, Split – Zagreb 1978, 5–129

Marasović 1992

T. Marasović, "Quincunx" u ranosrednjovjekovnoj arhitekturi Dalmacije, Starohrvatska prosvjeta, III/, 20, Split 1992, 215–224

Marasović 1994

T. Marasović, *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Književni krug, Split 1994.

Marasović 1997

T. Marasović, *Predromanička i protoromanička arhitektura u drugoj polovici XI. stoljeća*, Zbornik sa znanstvenog skupa Zvonimir, Zagreb 1997, 151–164

Marasović 2008

T. Marasović, *Dalmatia praeromanica, Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji*, 1. (Rasprava), Split–Zagreb 2008.

Ostojić 1964

I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i u ostalim našim krajevima*, Split 1964.

Peković 1996

Ž. Peković, *Crkva sv. Petra u Dubrovniku, Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu*, Starohrvatska prosvjeta, III/ 20, Split 1996, 267–277

Program 1994

Program za urbanističko–arhitektonski natječaj za prostor uz sjeverni zid Dioklecijanove palače, barokni bedem i gradski park, Split, 1994.

Širola 1985

T. Širola, *Magistarski rad* obranjen na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu 1985.

Vasić 192

M. Vasić, *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX. do početka XV. veka*, Beograd 1922.

Hl. Eufemija in Split – Beitrag zur Typologie von Kuppelkirchen

Schlüsselwörter: frühes Mittelalter, Split, Kirche der Hl. Eufemija

IM RAHMEN der Beschäftigung mit frühmittelalterlichen Bauten im Raum Split untersuchten und nahmen die Autoren architektonische Aufnahmen der Kirche der Hl. Eufemija auf. Die Überreste der Kirche befinden sich heute nördlich der Nordmauer des Diokletianpalasts.

In ihrem Beitrag führen sie die Ergebnisse dieser Forschungsarbeit mit den zugehörigen architektonischen Aufnahmen und einer vorgeschlagenen Rekonstruktion an. Fünf Titulare werden mit dem Ruinenkomplex verbunden, der sich außerhalb der Nordmauer des Diokletianpalasts befindet und vom Nordtor (Goldnem Tor) des Palasts, dem nordwestlichen Turm und dem Glockenturm Hl. Arnir umgrenzt wird: *Hl. Benedikt* als Namensträger der Benediktinerinnenabtei in Split, *Hl. Dujam*, dessen Name in den ältesten Dokumenten über diese Stätte genannt wird, *Hl. Anastasius*, der auf einer Inschrift erwähnt wird, *Hl. Eufemija*, die in Urkunden genannt wird und der Hl. Rainerius, Bischof von Split, der dort nach seiner Vernichtung 1150 bestattet wurde.

Die älteste Quelle bezüglich der Kirche ist eine Urkunde aus dem Jahre 1068 (1969), die der Spliter Erzbischof Lovro anlässlich der Gründung des Benediktinerinnenklosters während der Regierungszeit des kroatischen Königs Petar Krešimir IV. ausstellte. Die wichtigsten Quellen über die Kirche sind die Grundrisse, die die Militärzeichner Braglia und Zaitsek während dem Bau des österreichischen Militärkrankenhauses 1826 erstellten, bevor gleiches 1878 einem Brand zum Opfer fiel. Vor diesen Brand datieren Aufnahmen der Kirche, die Eitelberger (1861) veröffentlichte.

Das konservatorische Institut für Dalmatien führte Untersuchungen dieses Gebiets durch, dessen Ergebnisse 1948 von Fisković veröffentlicht wurden. Dabei konnte die ursprüngliche Form des Presbyteriums mit drei halbkreisförmigen Apsiden bestimmt werden, wobei auch Originalelemente der steinernen Einrichtung entdeckt wurden, die mit Flechten verziert waren. J. Marasović erarbeitete 1949 eine vollständig umfassende Dokumentation über den bestehenden Zustand der Kirche und fügte entsprechende Grundrisse des vermuteten Originalaussehens sowie eine graphische Übersicht über die Entwicklung des

Benediktinerinnenkomplexes bei. T. Burić schrieb die Einrichtung aus Stein in der Kirche der Bildhauer–Steinmetz Schmiede von Split–Trogir aus dem dritten Viertel des XI. Jahrhunderts zu.

Die Autoren betonen in ihrem Beitrag die typologischen Merkmale der Kirche, die sie mit zwei Beispielen frühmittelalterlicher Architektur in Dalmatien vergleichen: Hl. Mikula in Veli Varoš in Split und Hl. Petrus in Dubrovnik. Sie können nicht als ausgesprochen frühromanische Bauten betrachtet werden, sondern eher als späte Beispiele der Vorromanik, die zudem durch einen bedeutenden byzantinischen Bestandteil bedingt waren. Eine analoge Hybridität findet sich auch in der Kirche S. Giovanni a Mare in Gaeta bei Neapel, die morphologisch gesehen die nächste Entsprechung zur Spliter Kirche der Hl. Eufemija darstellt.

Trotz mangelnder Angaben über das Kloster ist der Komplex nicht nur für die frühmittelalterliche Kirchenarchitektur sondern auch als Komplex selbst von Interesse, für den zusammenfassend auch die urbanistische Entwicklung in unterschiedlichen Phasen dargestellt ist.

1. Gemäß der Gründungsurkunde war die Zelle des Hl. Dujam das älteste Bauwerk innerhalb des Benediktinerinnenkomplexes, wobei die Inschrift mit dem Namen des Hl. Anastasius zudem auf die Möglichkeit hindeutet, dass es das älteste Kultobjekt war, das den zwei bekannten Märtyrern aus Solin geweiht war.
2. In der ersten Hälfte des XI. Jahrhunderts wurde an der gleichen Stelle die vorromanische Kirche zum Hl. Benedikt erbaut, die eine dreischiffige Hallenkirche mit drei Apsiden, einem Transept und einer Kuppel war.
3. Dieser Kirche wurde 1068 (1069) ein Kloster angebaut, wobei bei dieser Gelegenheit die steinerne Einrichtung in der Basilika selbst erneuert wurde. Ein Bruchstück des Türgiebels mit den Verzierungen beweist, dass bauliche Eingriffe bei dieser Gelegenheit auch an der Kirche selbst vorgenommen wurden.
4. Im Hoch- und Spätmittelalter wurde die Kirche bedeutend umgebaut und auch das Benediktinerinnenkloster entwickelte sich in diesem Zeitraum. Einer der bedeutendsten Anbauten war die Kapelle zum Hl. Arnir, die Juraj Dalmatinac 1446–1448 errichtete.